

Установа адукацыі
“Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”

Філалагічны факультэт

Кафедра беларускага мовазнаўства

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА
ЛЕКСІКАЛОГІЯ. ЛЕКСІКАГРАФІЯ.
ФРАЗЕАЛОГІЯ. ФРАЗЕАГРАФІЯ

Метадычныя рэкамендацыі
для студэнтаў дзённай і завочнай форм навучання
філалагічнага факультэта

БрДУ імя А. С. Пушкіна
2007

УДК 808.2(075)
ББК 81.2Бел-923

*Рэкамендавана рэдакцыйна-выдавецкім саветам
установы адукацыі
“Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”*

Аўтар-складальнік

кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Л. І. Яўдошына

Рэцэнзент

кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Л. В. Леванцэвіч

Сучасная беларуская мова. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія: метаад. рэкамендацыі для студ. дзён. і завоч. форм навучання філал. фак. / [аўт.-склад. Л. І. Яўдошына] ; Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна, Філал. фак., Каф. беларус. мовазнаўства. – Брэст : Выд-ва БрДУ, 2007. – 32 с.

Метадычныя рэкамендацыі напісаны ў адпаведнасці з тыпавай праграмай па сучаснай беларускай мове і змяшчаюць тэарэтычныя пытанні і практычныя заданні, якія павінны дапамагчы студэнтам пры падрыхтоўцы да практычных заняткаў, а таксама пры самастойным вывучэнні адпаведных тэм курса.

Прызначаюцца для студэнтаў дзённай і завочнай форм навучання філалагічнага факультэта.

**УДК 808.2(075)
ББК 81.2Бел-923**

© БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2007

ТЭМА № 1 ЛЕКСІКАЛОГІЯ ЯК РАЗДЗЕЛ МОВАЗНАЎСТВА

Пытанні

1. Калі пачалося фарміраванне беларускай лексікалогіі як асобнага раздзела мовазнаўства і з імёнамі якіх навукоўцаў яно звязана?
2. Назавіце прадмет і асноўныя задачы лексікалогіі, акрэсліце яе сувязь з іншымі раздзеламі лінгвістыкі.
3. Пакажыце розніцу ў напрамках даследавання агульнай і прыватнай, гістарычнай (дыяхранічнай) і апісальнай (сінхранічнай) лексікалогіі.
4. Ахарактарызуйце асноўныя аспекты сучасных лексікалагічных даследаванняў, назавіце вядомых беларускіх лексікалагаў і іх працы.
5. Вызначце адметныя рысы лексікі. Дакажыце, што слоўнікавы склад мовы мае сістэмны характар. Раскрыйце сутнасць сінтагматычных і парадыгматычных адносін моўных адзінак на лексічным узроўні.
6. Акрэсліце сутнасць наступных паняццяў: “прадметна-тэматычная група”, “лексіка-семантычная група”, “семантычнае поле”, “тэматычная група”, “лексічная мікрасістэма”. Адказ праілюструйце прыкладамі.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Выпішыце з тлумачальнага, тэрміналагічнага і энцыклапедычнага слоўнікаў азначэнні тэрміна “лексіка”. Параўнайце іх, адзначце розніцу ў тлумачэннях.*

Практыкаванне 2. *Прыведзіце прыклады апорных слоў, якія будуць складаць аснову тэматычнай групы “Школа”. Напішыце сачыненне-разважанне на тэму “Сучасная школа”, выкарыстаўшы ў ім падабраныя прыклады слоў.*

Дадатковая літаратура

Шчэрбін, В. К. Лексіка / В. К. Шчэрбін // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 293-294.

Шчэрбін, В. К. Лексікалогія / В. К. Шчэрбін // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 297-298.

ТЭМА № 2 СЛОВА ЯК АДЗІНКА МОЎНАЙ СІСТЭМЫ. ТЫПЫ ЛЕКСІЧНЫХ ЗНАЧЭННЯЎ СЛОВА

Пытанні

1. Дайце азначэнне слова як асноўнай моўнай адзінкі, назавіце яго характэрныя прыкметы і ўласцівасці. Раствлумачце, чаму ў сучасным мовазнаўстве няма адзінай універсальнай дэфініцыі слова. Якое азначэнне слова з’яўляецца больш поўным, на вашу думку, пры разглядзе слова як адзінкі лексічнай сістэмы?
2. Пакажыце суадносіны слова з іншымі моўнымі адзінкамі: фанемай, марфемай, словазлучэннем, сказам. Акрэсліце асноўныя функцыі

слова: намінатыўную, дэфінітыўную, камунікатыўную, прагматычную. Ці ўсім словам уласцівы названыя функцыі?

3. Ахарактарызуйце суадносіны слова як лінгвістычнай адзінкі і паняцця як асноўнай катэгорыі мыслення.

4. Раскрыйце сутнасць лексічнага і граматычнага значэнняў слова. У чым іх сувязь і адрозненне? Дайце азначэнне тэрмінаў “лексема”, “семема”, “сема”.

5. Назавіце асноўныя тыпы лексічных значэнняў слова. Якія прыкметы пакладзены ў аснову названай класіфікацыі? Адлюстрыце адказ у выглядзе схемы.

6. Раскажыце, якія тыпы лексічных значэнняў слова вылучаюць паводле сувязі назвы з прадметам. Чаму правамерна вылучаць асобна вытворна-прамыя і вытворна-пераносныя значэнні? Прывядзіце прыклады слоў з такімі значэннямі.

7. Раскрыйце сутнасць тэрміна “ўнутраная форма слова”. Прывядзіце прыклады матываваных і нематываваных назваў.

8. Назавіце тыпы лексічных значэнняў слова паводле характару спалучальнасці ў кантэксце. Ахарактарызуйце разнавіднасці несвабодных значэнняў: фразеалагічна звязанага, сінтаксічна абумоўленага, канструкцыйна абмежаванага. Праілюстрыце адказ прыкладамі.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Прачытайце тэкст. Назавіце лексічнае і граматычнае значэнні выдзеленых слоў. Знайдзіце ў тэксце непаўназначныя словы, акрэсліце іх функцыі і асаблівасці выражэння лексічнага значэння.*

Зараз вясна. Над усёй нашай краінай, наставіўшы белыя ветразі крылаў, **планіруюць** буслы. Іх многія і многія **тысячы** – хто лічыў? На **вільчыках** сялянскіх хат, на дрэвах, на калонах старых разбураных палацаў, на слупах **капліц** сярод маладога зялёнага жыта. Гнёзды паўсюль.

І таму мне здаецца, што ў гэтыя – і не толькі ў гэтыя – дні **зямлю нашу**, Беларусь, можна назваць “зямлём пад белымі крыламі”.

(У. Караткевіч)

Практыкаванне 2. *З кнігі Ф. Янкоўскага “Само слова гаворыць” (Мн., 1986) выпішыце прыклады 10-15 матываваных слоў, а таксама вызначэнне паняцця “гаваркое слова”. Як вы лічыце, ці тоесныя паняцці гаваркога і матываванага слова? Аргументуйце сваю думку.*

Практыкаванне 3. *Карыстаючыся “Тлумачальным слоўнікам беларускай мовы”, выпішыце 3-5 прыкладаў слоў, якія, акрамя прамога, маюць вытворна-прамыя і вытворна-пераносныя значэнні. Ахарактарызуйце розніцу ў афармленні і падачы названых значэнняў у слоўніку.*

Практыкаванне 4. *Вызначце тып лексічнага значэння выдзеленых слоў паводле іх лексіка-граматычнай спалучальнасці з іншымі словамі.*

1. *Чорная* работа не сажа – души не *замажэ*. (В.Вітка) 2. Па настаўніку *бачаць* вучняў, па вучнях – *настаўніка*. (Ф.Янкоўскі) 3. – Мартыне, мой *голубе!* Вырваўся ты з панскай *няволі*. (Я.Колас) 4. *Славяцца* людзі гуманнасцю спраў. Не сілай, а *веліччу* сэрца. (Л.Геніюш) 5. Я толькі сёння распазнаў *глыбокі сэнс* звычайных ісцін. (П.Глебка) 6. “О, *жук* хітрэнны, – падумаў бурмістр, – торбу грошай назбіраў”. (Г.Марчук)

Дадатковая літаратура

Красней, В. П. Слова як адзінка мовы / В. П. Красней // Святло сакавіцкага слова : навук. выданне да 60-х угодкаў праф. Г. М. Малажай / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсцкі дзярж. ун-т ; навук. рэд. М. М. Аляхновіч. – Брэст, 1998. – С. 204-211.

Плотнікаў, Б. А. Слова / Б. А. Плотнікаў // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 510-511.

ТЭМА № 3 МНАГАЗНАЧНАСЦЬ. ТЫПЫ ПЕРАНОСНЫХ ЗНАЧЭННЯЎ СЛОВА

Пытанні

1. Ахарактарызуйце сутнасць паняццяў “адназначнасць” (“монасемія”) і “мнагазначнасць” (“полісемія”), прывядзіце прыклады адназначных і мнагазначных слоў.

2. Акрэсліце, чым абумоўлена развіццё ў мове мнагазначнасці. Ці ўсе словы могуць набываць пераносныя значэнні?

3. Пакажыце, як выяўляецца сувязь паміж значэннямі мнагазначнага слова. Як гэта адлюстроўваецца ў тлумачальных слоўніках?

4. Назавіце асноўныя тыпы пераносных значэнняў слова.

5. Вызначце адметнасць пераносных метафарычных значэнняў слова. На аснове якіх прыкмет адрозніваюць сцёртыя, агульнапаэтычныя і індывідуальна-аўтарскія метафары? Прывядзіце прыклады названых відаў метафар.

6. Акрэсліце сутнасць метанімічных пераносаў назвы і пералічыце найбольш вядомыя іх віды, ілюструючы адказ прыкладамі.

7. Ахарактарызуйце сінекдаху як тып пераноснага значэння слова. Назавіце разнавіднасці сінекдахічных пераносаў у беларускай мове.

8. Раскажыце пра асаблівасці выкарыстання мнагазначных слоў у творах мастацкай літаратуры. Успомніце, што такое троп як моўна-выяўленчы сродак, і прывядзіце прыклады розных відаў тропаў (адухаўленне, увасабленне, сімвал і інш.) з самастойна падабраных мастацкіх кантэкстаў.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Растлумачце прамое і пераносныя значэнні выдзеленых слоў, выкарыстаных у словазлучэннях. Вызначце семантычную сувязь паміж прамым і пераноснымі значэннямі гэтых слоў.*

1. *Багаты* вопыт, *багаты* лес, *багаты* сусед, *багаты* колер. 2. *Шуміць* жыццё, *шуміць* лес, *шуміць* слава. 3. *Востры* пах, *востры* апендыцыт,

востры нож, *востры* розум, *вострая* спрэчка. 4. *Нетры* памяці, зямныя *нетры*, балотныя *нетры*, *нетры* навукі. 5. *Пажар* вайны, лясны *пажар*, *пажар* пачуццяў. 6. *Паліць* лісце, *паліць* душу, *паліць* печ, *паліць* цэглу.

Практыкаванне 2. *Знайдзіце ў сказах словы з пераносным значэннем, растлумачце іх, назавіце тып пераносу і яго аснову.*

1. Зямля дзядоў! Такою ж залатою яна была і ў той далёкі век, калі зубры ішлі да вадапою і на дубах хаваўся чалавек. (У. Караткевіч) 2. Бяздзетны шляхціц Зыгмусь, гарбаты і нізкі, расчырванелы ад чаркі, грукае кулаком па стале. (А. Наўроцкі) 3. Ці варты я хвіліны гэтай шчаснай, калі гучаць арфічна Вашы астры па-над пустой канцэртнай асакой? (Л. Дранько-Майсюк) 4. На купалле там птушка садзіцца, пяе, у піліпаўку воўк нема вые... (Я. Купала) 5. Халодны ветах блудзіць каля гаю. (Я. Янішчыц) 6. У сіні сподак нябеснага купала глядзяць верхавіны старых дрэў. (У. Бутрамееў) 7. Каб не стала зямля пустыняй, каб не плакаў фелах ля магіл, Праметэі ўстаюць маладыя, разліваецца шчодро Ніл. (Л. Геніюш) 8. Лістота – кволая істота, ледзь сівярок – яна ўжо медзь. А соснам трэба зелянець. (Р. Барадулін) 9. Звыклаю хадою час прастуе. Ад спакою ён цябе ўратуе, ад самоты – сам сябе ратуе. (У. Някляеў) 10. Быстрыя цёмныя вочкі дзеда Талаша пазіралі ўдумліва, але ў іх часам блукаў і затоены агенчык, гатовы разгарэцца ў адпаведныя мінуты цэлым пажарам рашучых учынкаў. (Я. Колас)

Дадатковая літаратура

Кавалёва, М. Ц. Метафарызацыя / М. Ц. Кавалёва // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 344-346.

Красней, В. П. Мнагазначныя словы ў мастацкіх творах / В. П. Красней // Роднае слова. – 2003. – № 10. – С. 79-81.

Ляшчынская В. А. Метафара ў паэзіі Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 160 с.

Старычонак, В. Метанімія : Прасторавая разнавіднасць / В. Старычонак // Роднае слова. – 1996. – № 9. – С. 50-58.

Старычонак, В. Полісемія : Анімістычная метафара / В. Старычонак // Роднае слова. – 1996. – № 9. – С. 94-105.

Старычонак, В. Полісемія : Сінекдахічныя пераасэнсаванні / В. Старычонак // Роднае слова. – 1996. – № 11. – С. 62-71.

Старычонак, В. Д. Полісемія ў беларускай мове / В. Д. Старычонак. – Мінск : БДПУ імя М. Танка, 1997. – 232 с.

ТЭМА № 4 АМОНІМЫ

Пытанні

1. Акрэсліце сутнасць лексічнай аманіміі, лексічных амонімаў. Раскажыце пра шляхі ўзнікнення амонімаў.

2. Дайце азначэнне міжмоўных амонімаў, прывядзіце іх прыклады.

3. Ахарактарызуйце сувязь аманіміі з полісеміяй. Назавіце прыёмы размежавання амонімаў і мнагазначных слоў.

4. Раствлумачце, чым адрозніваюцца лексічныя і лексіка-граматычныя амонімы, а таксама поўныя і няпоўныя лексічныя амонімы. Якія асноўныя прычыны ўзнікнення няпоўных лексічных амонімаў?

5. Пакажыце, чым адрозніваюцца марфалагічныя амонімы (амаформы) ад лексічных.

6. Акрэсліце, якія словы адносяцца да фанетычных і графічных амонімаў (або амафонаў і амографаў). Чаму іх лічаць з'явамі, сумежнымі з аманіміяй?

7. Ахарактарызуйце стылістычныя функцыі лексічных амонімаў, амаформаў, амафонаў і амографаў у творах мастацкай літаратуры.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Выпішыце са “Слоўніка амонімаў беларускай мовы” В. Старычонка (Мн., 1991) чатыры аманімічныя групы з рознай колькасцю амонімаў, ахарактарызуйце структуру слоўнікавага артыкула.*

Практыкаванне 2. *Раствлумачце значэнне амонімаў і размяркуйце іх на групы паводле паходжання (пры неабходнасці карыстайцеся вышэйназваным слоўнікам В. Старычонка).*

Норка, каса, пугач, карчага, ростань, журавель, байка, ладдзя, клуб, грыф, аўсянка, чачотка.

Практыкаванне 3. *Дакажыце, што прыведзеныя беларускія і рускія словы можна лічыць амонімамі.*

Рушыць – рушить, качка – качка, час – час, рэч – речь, годнасць – годность, плот – плот, рабець – робеть, плётка – плётка, разлічыць – различить, студзень – студень, наракаць – нарекать, дужка – дужка, думка – думка, уплываць – уплывать, трус – трус, месны – местный, дзіўны – дивный.

Практыкаванне 4. *Размяжуйце прыклады аманіміі і полісеміі, карыстаючыся вядомымі прыёмамі іх размежавання.*

Звязка ключоў – дзеяслоў-звязка, бялок яйка – бялок вока, смачны грачанік – шкодны грачанік, ганаровая варта – варта пайсці, паштовая марка – марка машыны, злосна карыць – акуратна карыць, спеў малінаўкі – кошык малінаўкі, высокакваліфікаваны рабочы – рабочы цэх, казінае малако – міндальнае малако, звязацца па рацыі – няма рацыі спрачацца.

Практыкаванне 5. *Прааналізуйце прыведзеныя прыклады з вершаў і знайдзіце ў іх словы, аднолькавыя паводле напісання. Вызначце тып моўнай аманіміі.*

1. У галовах маіх светлых сноў стаялі Купалле, Купалка, Купала. Маці мяне купала. Спявала пра ноч на Івана Купалу. (Р. Барадулін) 2. Хлеб, напэўна, нікому не горкі, толькі горкая праўда зямлі. Дзед з жыццёвай спускаецца горкі, ужо не свецяць яму мазалі. (А. Пысін) 3. ...Бадзёрая, ружавашчокая, пупышкай лускае тугою, дасвеццем з салаўямі шчоўкае – і не вітаецца з тугою. (Р. Барадулін) 4. А паром на прывязі. Толькі крыкні: “Прывязі!” (Р. Барадулін) 5. Хоць хвайнякоў кучаравых не абмінае бур, ды не чарнеюць

травы ў страху ад чорных бур. (А. Лойка) 6. Сопкі скончацца – і бераг перакуліцца ў праліў. Тут стаяў калісьці Берынг і ў праліў віно праліў. (А. Сербантовіч)

Дадатковая літаратура

Карацінская, Д. М. Аб лексічнай аманіміі назоўнікаў / Д. М. Карацінская // Беларуская мова : Хрэстаматэя : вучэб. дапам. / З. І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск, 2005. – С. 104-108.

Кунцэвіч, Л. П. Аманімія / Л. П. Кунцэвіч, А. Я. Міхневіч // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 30-31.

Шуба, П. П. Міжмоўная беларуска-руская аманімія і паранімія / П. П. Шуба // Слова беларускае. 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / Т. В. Кузьмянкова [і інш.]; пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 195-209.

ТЭМА № 5 ПАРОНІМЫ

Пытанні

1. Ахарактарызуйце сутнасць параніміі як моўнай з’явы. Назавіце шляхі ўзнікнення паранімаў.

2. Акрэсліце шырокае і вузкае разуменне тэрміна “паранімы”. Адказ праілюструйце прыкладамі.

3. Раскажыце пра з’яву міжмоўнай параніміі. Прыведзіце прыклады міжмоўных паранімаў. (Карыстайцеся слоўнікамі : Грабчыков С. М. “Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт русско-белорусского словаря” (Мн., 1980), “Белорусско-русский паралексический словарь-справочник” (Мн., 1985), Михневич А. Е. “Русско-белорусский разговорник” (Мн., 1991), Клышка А. “Беларуска-польскі размоўнік” (Мн., 1992).)

4. Назавіце асноўныя прычыны памылковага ўжывання слоў-паранімаў.

5. Раскрыйце сутнасць паняцця “паранамазія”, пакажыце яе адрозненне ад параніміі.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Выпішыце са “Слоўніка паранімаў беларускай мовы” С. М. Грабчыкава (Мн., 1994) 5-6 паранімічных груп, ахарактарызуйце структуру слоўнікавага артыкула.*

Практыкаванне 2. *Растлумачце розніцу ў значэнні слоў, складзіце сказы або словазлучэнні са словамі-паранімамі.*

Абгрунтаванасць – абгрунтаванне, альянс – альяс, асабісты – асабовы – асаблівы, бачаны – бачны, бульбоўнік – бульбянішча, выхаванасць – выхаванне, галера – галета, гліністы – гліняны, гумар – гумор, давераны – даверлівы – даверны, драматургічны – драматычны, дыяганалевы – дыяганальны, жытнік – жытніца, загаловачны – загалоўны, лаўр – лаўра, магістр – магістрант – магістрат, міфалагічны – міфічны, небыль – небыт – небыццё – нябыт, патэтычны – паэтычны, пісьменнасць –

пісьмённасць, раманічны – раманскі – рамантычны, сатыр – сатырык, тэма – тэматыка, трасяніна – трасянка, ясак – ясакар.

Практыкаванне 3. *Заўважце і выпраўце памылкі ў сказах.*

1. Заданне было не такое аб’ёмістае, але няпростае. 2. Твар сябра стаў нейкі адметна адушаўлены. 3. Балоцістая вада мела зялёны колер. 4. Бескарысная дапамога таварышаў падтрымлівала мяне ў цяжкія хвіліны жыцця. 5. Настаўнік выхоўваў у сваіх гадавальныхнаў павагу да старэйшых людзей. 6. Пляменнік імкнуўся хутчэй атрымаць даходлівае месца ў горадзе. 7. Дзейным сродкам выхавання з’яўляецца ўласны прыклад настаўніка. 8. Першы пасляваенны дыялектычны слоўнік выйшаў у 1959 годзе. 9. Запаведны звычай перадаваўся з пакалення ў пакаленне. 10. Усю ноч ля купальнага агню гучаць песні, ладзяцца карагоды, гульні.

Дадатковая літаратура

Кунцэвіч, Л. П. Паранімія / Л. П. Кунцэвіч // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 411-412.

Шуба, П. П. Міжмоўная беларуска-руская аманімія і паранімія / П. П. Шуба // Слова беларускае. 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / Т. В. Кузьмянкова [і інш.] ; пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 195-209.

ТЭМА № 6 СІНОНІМЫ

Пытанні

1. Акрэсліце сутнасць паняццяў “сінонімы”, “сінанімія”. Назавіце шляхі і спосабы ўтварэння сінонімаў.

2. Пакажыце сувязь сінаніміі з полісеміяй, ілюструючы адказ прыкладамі.

3. Дайце азначэнне паняццяў “сінанімічны рад”, “дамінанта сінанімічнага рада”. Адкажыце, якія яшчэ моўныя адзінкі, акрамя слоў, могуць уваходзіць у сінанімічны рад. Прывядзіце прыклады такіх сінанімічных радоў. Адзначце адметныя рысы дамінанты.

4. Ахарактарызуйце тыпы сінонімаў: абсалютныя, семантычныя, стылістычныя, семантыка-стылістычныя. Вызначце аснову прыведзенай класіфікацыі, падбярыце прыклады сінонімаў розных тыпаў.

5. Адзначце розніцу паміж агульнамоўнымі (узуальнымі) і кантэкстуальнымі (аказіянальнымі) сінонімамі. Падбярыце прыклады аказіянальных сінонімаў з мастацкіх кантэкстаў.

6. Назавіце функцыі сінонімаў у мове і прыёмы іх выкарыстання ў тэксце. Якую ролю адыгрываюць сінонімы ў мастацкай літаратуры? Свой адказ праілюструйце невялікім фрагментам з мастацкага твора, у якім выкарыстоўваецца некалькі сінанімічных радоў.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Выпішыце са “Слоўніка сінонімаў і блізказначных слоў” М. Клышкі (Мн., 2005) тры сінанімічныя рады. Вусна вызначце адрозненне паміж сінонімамі ў радзе (адценне значэння,*

стылістычная афарбоўка, асаблівасці ўжывання) і тып сінонімаў. Ахарактарызуйце будову слоўнікавага артыкула.

Практыкаванне 2. *Зрабіце семантыка-стылістычны аналіз сінонімаў і вызначце дамінанту ў кожным радзе.*

Жорсткі, люты, няшчадны, бязлітасны, бессардэчны, неміласэрны, бяздушны, бесчалавечны, нялюдскі, зверскі, акрутны, дзікі, варварскі.

Віхор, брыз, вецер, сухавей, вятрыска, скавыш, сівер, ураган.

Пацешны, жартоўны, смешны, вясёлы, забаўны, фацэтны, камічны, анекдатычны.

Цікаваць, наглядаць, сачыць, назіраць, пільнаваць, сцерагчы, паляваць.

Безліч, шмат, нямала, незлічона, многа, процьма, багата, поўна, мора.

Практыкаванне 3. *Знайдзіце ў сказах сінонімы, вызначце іх тып, функцыі і прыёмы выкарыстання.*

1. Не сядзіцца ў хаце хлопчыку малому: кліча яго рэчка, цягнуць санкі з дому. (Я. Колас) 2. Поле яшчэ нічым не паказвала сваю пякельную журбу, свой прытоены смутак. (В. Гардзей) 3. Векавыя дубы стаяць паважныя, спакойныя ў сваёй велічы. Яны не падпарадкоўваюцца агульным законам восені, а адчуваючы сваю сілу і моц, скараюцца ёй у апошнюю чаргу. (І. Шамякін) 4. І Просься, здавалася, не падышла, а лістком падплыла да дзіцяці. (Ф. Янкоўскі) 5. Дробныя кропелькі дажджу зрываліся з верхніх лістоў і з глухім пошчакам падалі на ніжнія, і ад гэтага сад поўніўся кволым шамаценнем, шоргатам, нетаропкім, задуменым шэптам... (Я. Радкевіч) 6. Адшумелі ліпеньскія ліўні, навальніцы ў полі адгулі. (С. Грахоўскі) 7. У слоўнік Насовіча уваходзіць больш за трыццаць тысяч адметных, паўнакроўных, жывых, іскрамётных слоў. (У. Караткевіч) 8. А май ужо адбушаваў, і адшугала, мабыць, лета. Панасыпала восень спраў – яшчэ не скошаны палетак. (М. Стральцоў) 9. Карцела, рупіла, непакоіла найдаражэйшае з усяго мне – роднае слова родных людзей. (Ф. Янкоўскі)

Практыкаванне 4. *Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Для перакладу выдзеленыя слоў прапануйце некалькі сінанімічных адзінак, аргументуйце свой выбар на карысць адной з іх.*

Усилия, потребовавшие на то, чтобы одолеть подъём, с лихвой окупилась чудесным видом, открывшимся с высоты птичьего полёта. Вокруг нас, под ногами, яркое разнотравье, особенно пахучее вечером. Тёплым, медвяным, приятно сухим был воздух: такой держится лишь над песчаной местностью, хорошо прогреваемой солнцем. За спиной – просторные поля, домики села Знаменского, густые заросли старого кладбища и – полукольцом – темнеющий лес вдали. А глянешь вперёд, влево, вправо – повсюду вёрст на десять (а слева даже и больше!) видна зелёная долина Москвы-реки, просматривается извилистая Истра. То серпом среди зарослей блестит вода, то озерком, то ровным, прямым

каналом. А за речкамі вездэ леса по *возвышенностям*, прямо-такі разлів хвойных лесов.

(В. Успенский)

Практыкаванне 5. *Напішыце невялікую пейзажную замалёўку, выкарыстаўшы ў апісанні сінонімы.*

Дадатковая літаратура

Юрэвіч, А. К. Сінанімія / А. К. Юрэвіч, М. С. Яўневіч // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 482-483.

ТЭМА № 7 АНТОНІМЫ

Пытанні

1. Дайце азначэнне паняццяў “лексічная антанімія”, “антаніміка”. Вызначце сутнасць антаніміі як моўнай з’явы, акрэсліце яе лагічную і семантычную аснову.

2. Пакажыце сувязь антаніміі з полісеміяй і сінаніміяй. Прывядзіце прыклад антанімічна-сінанімічнага рада.

3. Ахарактарызуйце антонімы як моўныя адзінкі і прынцыпы іх класіфікацыі. Раскажыце пра поўныя і няпоўныя, аднакаранёвыя (лексікаграматычныя) і рознакаранёвыя (семантычныя) антонімы, прывядзіце прыклады.

4. Раскрыйце сутнасць энантысеміі, акрэсліце прычыны і ўмовы яе ўзнікнення. Адказ праілюструйце прыкладамі.

5. Дайце характарыстыку агульнамоўных (узуальных) і кантэкстуальных антонімаў. Пакажыце розніцу паміж антаніміяй і антанімізацыяй на прыкладах з мастацкіх твораў.

6. Акрэсліце сутнасць антытэзы, аксюмарана, антыфразіса як вобразна-выяўленчых сродкаў, заснаваных на антаніміі. Падбярэйце прыклады выкарыстання названых стылістычных фігур у мастацкіх творах.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Напішыце анатацыю на “Слоўнік антонімаў беларускай мовы” У. М. Лазоўскага (Мн., 1994). Зрабіце канспект уступнага артыкула да гэтага слоўніка.*

Практыкаванне 2. *З любога зборніка беларускіх прыказак і прымавак выпішыце 10 выслоўяў, у якіх ужываюцца антонімы. Вызначце тып антонімаў і іх функцыю ў народных афарызмах.*

Практыкаванне 3. *Знайдыце ў прыведзеных фрагментах з твораў Ф. Янкоўскага і А. Разанава антонімы, ахарактарызуйце іх тып і мастацкую функцыю. Назавіце, якія яшчэ лексічныя сродкі, акрамя антонімаў, дапамагаюць стварэнню вобразнасці і эмацыянальнасці прыведзеных кантэкстаў.*

I. Былі памылкі. Выпадалі на маю долю маé і не маé.

А ці ж акрэсліў, як далей ісці? Акрэсліў. Цвёрда і назаўсёды: на світанні ці на змярканні, золкаю ці ведранаю ноччу, хмурным ці сонечным днём – заўсёды і ўсюды жыццё маё будзе не дзеля кавалка хлеба; найгалоўнейшае, ад чаго не адступлюся, хоць апынуся ці ў акопах, ці ў шпіталі, хоць буду халодны ці галодны, – маё роднае слова, родная натура вялікага краю, родная Беларусь. Вы – мая радасць і ўцеха, вы – мая скруха і боль, вы – маё шчасце, жыццё. (Ф. Янкоўскі. Перад бацькавым полымем)

II. Учора – вечар, заўтра – раніца, сёння – дзень, і толькі ноч не мае свайго адпаведніка, які азначыў бы яе месца ў часе: яна – прысутнасць адсутнасці, нішто, ніякая, нічыя.

Ноч змыкае людзям вочы і адмыкае новыя – не бачныя для вачэй – далячыні.

<...> Ноч як нябыт: хвіліна ў ёй не адрозніваецца ад вечнасці, пакута ад шчасця, пачатак ад завяршэння, набытак ад страты, і калі, скончыўшы свой чараўнічы сеанс, ноч растае, свет паўстае абноўленым, “нашчым”, перапісаным начыста. (А. Разанаў. Ноч)

Дадатковая літаратура

Усціновіч, Г. К. Антанімія / Г. К. Усціновіч // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 35-36.

Баханькоў, А. Я. Антанімія і антонімы / А. Я. Баханькоў // Беларуская лінгвістыка : зб. арт. / Акад. навук Беларусі, Ін-т мовазн-ва ; рэдкал. : А. І. Падлужны [і інш.]. – Мінск, 1991. – Вып. 39. – С. 14-19.

Баханькоў, А. Энантысемія, або ўнутрыслоўная антанімія / А. Баханькоў // Роднае слова. – 1990. – № 9. – С. 48-51.

ТЭМА № 8 ЛЕКСІКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ПАВОДЛЕ ПАХОДЖАННЯ

Пытанні

1. Дайце агульную характарыстыку дыферэнцыяцыі слоўнікавага складу беларускай мовы з этымалагічнага пункту гледжання. Вызначце сутнасць падзелу лексікі на спрадвечна беларускую і запазычаную.

2. Пералічыце і ахарактарызуйце гістарычныя пласты спрадвечнай лексікі беларускай мовы. Назавіце асноўныя прадметна-тэматычныя групы індаеўрапейскай, агульнаславянскай, агульнаўсходнеславянскай лексікі.

3. Вызначце спецыфіку ўласнабеларускай лексікі, акрэсліце сутнасць паняцця “безэквівалентная лексіка”.

4. Раскажыце пра прычыны і шляхі запазычання іншамоўнай лексікі.

5. Ахарактарызуйце запазычанні са славянскіх моў у складзе беларускай мовы, назавіце асноўныя групы такіх запазычанняў.

6. Вызначце асаблівасці запазычанняў з неславянскіх моў, пералічыце групы гэтых запазычанняў, прывядзіце прыклады.

7. Назавіце асноўныя фанетычныя і марфалагічныя прыкметы слоў іншамоўнага паходжання. Ці можна па гэтых прыкметах вызначыць крыніцу запазычання?

8. Раскажыце пра асваенне іншамоўных слоў у беларускай мове: графічнае, фанетычнае, семантычнае, марфалагічнае. Чым абумоўлена адрозненне лексічных запазычанняў ад экзатызмаў і варварызмаў?

9. Дайце азначэнне тэрміна “інтэрнацыяналізм”. Вызначце прычыны існавання слоў-інтэрнацыяналізмаў, асноўныя іх крыніцы.

10. Ахарактарызуйце калькаванне як адзін са шляхоў папаўнення лексікі. Вызначце падабенства і розніцу паміж калькамі і паўкалькамі, прывядзіце іх прыклады.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Параўнайце урывак ліра-эпічнай паэмы “Слова пра паход Ігаравы” з перакладамі на рускую (Д. Ліхачова), беларускую (Р. Барадуліна) і ўкраінскую (М. Рыльскага) мовы. Зрабіце этымалагічны аналіз слоў, карыстаючыся этымалагічнымі слоўнікамі беларускай і рускай моў. Адзначце розніцу ў перакладах, паспрабуйце растлумачыць яе.*

Игорь къ Дону вои ведеть!

А Игорь к Дону воинов ведет!

Уже бо бьды его пасеть птиць

Уже несчастий его подстерегают птицы

по дубию;

по дубам;

вльци грозу вьсрожать

волки грозу подымают

по яругамъ;

по оврагам;

орли клетотомъ на кости

орлы клетотом на кости

звьри зовуть;

зверей зовут;

лисици брешуть

лисицы брешут

на чрьленыя щиты.

на червленые щиты.

*

*

*

Воінаў Ігар вядзе да Дону.

Ігор на Дон вйска веде,

Пасуць ужо на дубах бяссонна

А вже ліхо його тяжкее

птушкі бяду ягоную;

Підстерігають птахі на дубах,

ваўкі у ярах страх навываюць,

Вовкі грозу в ярах навываюць,

арлы клёкатам клічуць звяроў

Орли-білозерці клетотом

касцямі жывіцца;

Звірину скликаюць на кості,

на шчыты чырвоныя

Лисиці брешуть на щити багрянi.

брэшуць лісіцы.

Практыкаванне 2. *Прачытайце ўступны артыкул да слоўніка І. Шкрабы “Самабытнае слова” (Мн., 1994) і занатуйце азначэнне паняцця “безэквівалентная лексіка”. Паспрабуйце растлумачыць, чым абумоўлена наяўнасць такой лексікі ў складзе беларускай мовы. Выпішыце з названага слоўніка прыклады 10-15 слоў, што не маюць аднаслоўных адпаведнікаў у рускай мове.*

Практыкаванне 3. *Растлумачце значэнне слоў і на фанетычна-марфалагічных прыкметах вызначце мову-крыніцу прыведзеных запазычанняў.*

Брыфінг, бiстро, ажыятаж, барый, дублёр, шпiнат, казус, рытуал, амплау, кемпiнг, фiле, барэльэф, гербарый, джунглі, аташэ, рахунак, штапель, прымус, дрэнаж, ганак, бардо, дыямент, вiварый, калёквiум, лабiялiзацыя, карбюратар, аркан, нэндза, анонс, вензель, гонта, аблiгацыя, аргумент, ордэр, гаўптвахта, натарыус, дэрывацыя, эсперанта, джэрсi, гаплалогiя.

Практыкаванне 4. *Са “Слоўніка iншамоўных слоў” А. М. Булькi (Мн., 1999) выiшыце 10-15 слоў-iнтэрнацыяналiзмаў. Звярнiце ўвагу на iх паходжанне.*

Практыкаванне 5. *Перакладзiце словы на беларускую мову, адрознiце сярод iх калькi i паўкалькi.*

Самовластны, обороноспособность, сверхгосударство, спрос, красноречие, истребитель, сверхъестественный, беспризорный, лесозаготовка, обществоведение, призыв, морозостойкий, мироздание, отвлеченный, словосочетание, отличник, сосуществовать, осмыслить, деревообработка, обозреватель, зритель, безусловный, излучение.

Дадатковая лiтаратура

Анiчэнка, У. В. Уласнабеларуская лексiка / У. В. Анiчэнка // Гiстарычная лексiкалогiя беларускай мовы / Акад. навук БССР, Iн-т мовазн-ва iмя Я. Коласа ; А. Я. Баханькоў [i iнш.]. – Мiнск, 1970. – С. 52-80.

Булька, А. М. Запазычаннi / А. М. Булька // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Мiхневiча. – Мiнск, 1994. – С. 215-217.

Даўгулевiч, Н. Рэпер, рокер, байкер : Запазычаннi з англiйскай мовы ў сферы маладзёжнай субкультуры / Н. Даўгулевiч // Роднае слова. – 2002. – № 4. – С. 53.

Даўгулевiч, Н. Бартэр, брокер, ваўчар : Запазычаннi з англiйскай мовы ў эканамiчнай сферы / Н. Даўгулевiч // Роднае слова. – 2002. – № 5. – С. 35-36.

Казейка, I. Паўкалькi ў беларускай мове 60-80-х гадоў / I. Казейка // Роднае слова. – 1989. – № 6. – С. 12-13.

Лукашанец, А. А. Калькi / А. А. Лукашанец // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Мiхневiча. – Мiнск, 1994. – С. 245-246.

Уласевiч, В. Амбасада, улётка, iмпрэза : Запазычаннi з польскай мовы ў сучасным беларускiм перыядычным друку / В. Уласевiч // Роднае слова. – 2003. – № 5. – С. 39-42.

Шкраба, I. Р. Самабытнае слова : Слоўнiк беларускай безэквiвалентнай лексiкi (у рускамоўным дачыненнi) / I. Р. Шкраба. – Мiнск : БелЭн, 1994. – С. 3-9.

ТЭМА № 9 ЛЕКСИКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ПАВОДЛЕ СФЕРЫ ЎЖЫВАННЯ

Пытаннi

1. Раскажыце пра класiфикацыю лексiкi беларускай нацыянальнай мовы паводле сферы ўжывання. Дайце агульную характарыстыку лексiкi

агульнаўжывальнай (агульнанароднай) і лексікі абмежаванага ўжывання. Ці могуць словы абмежаванага ўжывання пераходзіць у разрад агульнаўжывальнай лексікі? Як і пры якіх умовах гэта адбываецца? Прывядзіце прыклады.

2. Ахарактарызуйце дыялектную лексіку, дайце азначэнне тэрміна “дыялектызм”. Якія тыпы дыялектызмаў вылучаюцца ў сучаснай беларускай мовы? На чым заснавана гэта класіфікацыя? Прывядзіце прыклады дыялектызмаў кожнага тыпу.

3. Акрэсліце асаблівасці спецыяльнай лексікі. Пакажыце адрозненні паміж тэрмінамі і прафесіяналізмамі.

4. Вызначце сферу ўжывання жаргоннай лексікі. Назавіце віды жарганізмаў, прывядзіце іх прыклады.

5. Раскажыце пра ўмовы ўзнікнення і асаблівасці выкарыстання на Беларусі арга (тайных моў). Хто займаўся вывучэннем беларускіх арга?

6. Акрэсліце асаблівасці выкарыстання і мастацкую функцыю дыялектнай, спецыяльнай і жаргоннай лексікі ў творах мастацкай літаратуры. Прывядзіце прыклады кантэкстаў, у якіх ужываюцца такія словы.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Знайдзіце ў сказах дыялектызмы, растлумачце іх значэнне, вызначце тып.*

1. Апаў вечар вакол ціхім сумам, таямніцай непрагляднай лёг, апаў хмарай невясёлых думаў, разаслаўся густа па палёх. (Л. Геніюш) 2. Печыва з халодным малаком – страх як смачна! (М. Лужанін) 3. Лазьбень – каробка з лубу, сшытая просценька, бо з майстэрствам-умельствам; так сшытая, што мёд, сам цякучы мёд, і кропелькаю не прасочваецца. (Ф. Янкоўскі) 4. Калі хочаш што-небудзь мець, кожны дзень, кожную гадзіну нешта ды рабі: такая ўжо жытка наша на зямлі. (Г. Марчук) 5. Сонца даўно ўжо звярнула з поўдня, але свяціла яшчэ гарача. У паветры было ціха, толькі звон летнікоў зліваўся ў адну доўгую-доўгую аднатонную песню. (Я. Колас) 6. – Скуль ены толькі й браліса – пчолы. Божухно! Назьлеталіса, ек увесь, ек цэлы рой. (Ф. Янкоўскі) 7. Напоўняцца вёдры – і зноўку асвер галаву апускае, як быццам гусак жыроўку у рэчцы на дне шукае. (В. Зуёнак) 8. Ясю мроіцца нейкая надзвычайная кветка: не канвалія, не шалфей і нават не святаяннік. (А. Лойка) 9. Шырай, шырай зараніца разнімае крылле, нібы пожар б’е крыніцай там, на небасхіле. (Я. Колас)

Практыкаванне 2. *З любога тлумачальнага слоўніка сучаснай беларускай літаратурнай мовы выпішыце 10 слоў, якія маюць памету абл., запомніце значэнне гэтых слоў. Растлумачце, што азначае названая памета.*

Практыкаванне 3. *З дапамогай тэрміналагічных слоўнікаў вызначце, што абазначаюць тэрміны арфа ў тэхніцы і музыцы; калена ў*

анатоміі, батаніцы і тэхніцы; марфалогія ў лінгвістыцы, батаніцы, біялогіі, металургіі; парцэляцыя ў лінгвістыцы і эканоміцы; стан у лінгвістыцы і металургіі; фон у жыванні, гісторыі, акустыцы; эліпс у матэматыцы і лінгвістыцы; эцюд у жыванні, філалогіі, музыцы, шахматнай гульні.

Практыкаванне 4. На аснове артыкулаў у энцыклапедыі “Этнаграфія Беларусі” (Мн., 1989) падрыхтуйце паведамленне пра беларускія тайныя мовы (арго): адверніцкую гаворку (с. 21), выцірняцкі гаўрыднік (с. 122), катрушніцкі лемезень (с. 255), любецкі лемент (с. 297), мову семежаўскіх жабракоў (с. 458).

Дадатковая літаратура

Антанюк, Л. А. Тэрміналогія / Л. А. Антанюк // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 568-570.

Красней, В. Агульнанародная лексіка і лексіка абмежаванага ўжывання / В. Красней // Роднае слова. – 2006. – № 7. – С. 48-50.

Лукашанец, А. Г. Беларускія сацыялекты 19 ст. Вопыт тыпалагічнага апісання / А. Г. Лукашанец. – Мінск, 1999. – 206 с.

Лукашанец, А. Г. Жаргон / А. Г. Лукашанец // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 202-204.

ТЭМА № 10 СТЫЛІСТЫЧНАЯ ДЫФЕРЭНЦЫЯЦЫЯ ЛЕКСІКІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Пытанні

1. Прывядзіце азначэнне паняцця “моўны стыль”. Падрыхтуйце кароткую характарыстыку стыляў беларускай мовы.

2. Назавіце разрады сучаснай беларускай лексікі паводле функцыянальна-стылістычнай і эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі.

3. Ахарактарызуйце пласты кніжнай лексікі (тэрміналагічная, публіцыстычная, афіцыйна-дзелавая і паэтычная лексіка).

4. Ахарактарызуйце гутарковую (размоўную) лексіку, яе склад і асаблівасці.

5. Дайце вызначэнне паняццяў “экспрэсіўнасць”, “канатацыя” (пры неабходнасці звяртайцеся да лінгвістычных слоўнікаў). Выпішыце з тлумачальнага слоўніка прыклады 8-10 слоў, якія адносяцца да разрады эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі. Як такая лексіка падаецца ў слоўніках?

6. Акрэсліце сутнасць лексіка-стылістычнай парадыгмы, назавіце яе разнавіднасці (поўная і няпоўная, адна- і шматкампанентная).

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. Знайдзіце ў тэксце стылістычна афарбаваныя словы і выразы, растлумачце іх значэнне і мастацкую функцыю.

Палессе! Ты ўсё – бясконца і вечная паэма. Кожная лясная рэчка твая – драмлівы рэчытатыў ліры. Кожнае тваё ўрочышча – урачысты хор

магутных галасоў. Кожнае дрэва тваё – Песня Песняў. Кожная каліна пад ветрам – неўміручы радок. І кожны свепет на дзічках тваіх – ода гэтаму вялікаму небу, на якім зараз ласкавыя і чыстыя адценні вечара. І пад гэтым небам мы ехалі ў стагоддзі.

(У. Караткевіч)

Практыкаванне 2. *Растлумачце значэнні слоў і ахарактарызуйце іх паводле функцыянальна-стылёвай і эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі.*

Абножка, аброк, абсерваторыя, агнішча, ажыятаж, азызлы, амуніцыя, анімаліст, апрыкраць, бава, балонка, басэтя, бортнік, булат, буслянка, вайдэлот, валадар, вершнік, ветях, выцінанка, габелен, гмах, допіс, дыспара, жарства, знелюбець, зніч, каліта, карыфей, келіх, клішэ, лазурыт, легітымны, лецішча, манастыр, мікада, неруш, пантэон, патоля.

Практыкаванне 3. *Складзіце лексіка-стылістычныя парадыгмы са словамі педагог, вучань, вязень, паэт, вочы, здарэнне, тлумачыць.*

Дадатковая літаратура

Абабурка, М. В. Стылістычна абмежаваныя словы ў мове беларускай мастацкай літаратуры / М. В. Абабурка. – Мінск : Выш. школа, 1981. – 160 с.

Юрэвіч, А. К. Стылістычная афарбоўка слова / А. К. Юрэвіч // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 541.

ТЭМА № 11 АКТЫЎНАЯ І ПАСІЎНАЯ ЛЕКСІКА

Пытанні

1. Акрэсліце сутнасць падзелу слоўніка мовы на дзве групы – актыўную і пасіўную лексіку. Ахарактарызуйце склад і асаблівасці функцыянавання актыўнай лексікі.

2. Адзначце, якія моўныя адзінкі ўваходзяць у склад пасіўнай лексікі. Якія словы ўтвараюць так званую пераходную паласу пасіўнага запасу мовы? Прывядзіце прыклады такіх слоў.

3. Раскажыце, чым абумоўлены падзел устарэлай лексікі на архаізмы і гістарызмы. Пакажыце адрозненне паміж названымі адзінкамі, вызначце прынцыпы іх класіфікацыі. Пералічыце вядомыя прадметна-тэматычныя групы гістарызмаў і тыпы архаізмаў, ілюструючы адказ прыкладамі.

4. Вызначце асаблівасці выкарыстання гістарызмаў і архаізмаў у мастацкіх творах. Чым адрозніваюцца гістарызмы і архаізмы часу ад гістарызмаў і архаізмаў стылістычнага ўжывання? Падбярыце прыклады ўстарэлых слоў кожнага з названых тыпаў.

5. Дайце характарыстыку неалагізмаў. Назавіце асноўныя прычыны і спосабы ўтварэння новых слоў. Пакажыце розніцу паміж лексічнымі і семантычнымі неалагізмамі, прывядзіце іх прыклады.

6. Акрэсліце, чым агульнамоўныя неалагізмы адрозніваюцца ад індывідуальна-аўтарскіх. Прывядзіце сінанімічныя назвы аўтарскіх неалагізмаў. Выпішыце прыклады 10 такіх неалагізмаў са слоўніка Г. Басавай і М. Прыгодзіча “Аўтарскія неалагізмы” (гл. спіс літаратуры).

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *З прыведзенага тэксту выпішыце асобна гістарызмы і архаізмы, растлумачце іх значэнне, акрэсліце функцыю.*

Другі месяц князь не дае спачыну ні сабе, ні дружыннікам. Нават ваявода Віславус і той дзіву даецца, як улёг ён у ратныя забавы. “Не маладзён ты ўжо, князь, – сказаў неяк ваявода, – не дваццаць табе летаў. Дай удам перадых”. Уладзімір адно засмяяўся і па-ранейшаму дзень пры дні выводзіў дружыну на падсохлую галявіну за сцяною княжага двара, што стаяў на левым беразе Дзвіны, у Бельчыцах. Як і ўсе, браў князь у рукі адмысловы тупы меч, страляў з лука, кідаў у дубовага, глыбока ўкапанага ў зямлю балвана цяжкую дзіду, цэлячы то ў голаў, то ў грудзі, і не бачыў, але адчуваў ухвальныя позіркы Віславуса і ваяроў.

(У. Арлоў)

Практыкаванне 2. *Раскрыце сутнасць паняцця “саветызм”. Растлумачце значэнні прыведзеных слоў і адкажыце, ці можна іх лічыць саветызмамі. Пракаменціруйце асаблівасці ўтварэння гэтых назоўнікаў.*

Агітпром, бальшавізм, будзёнавец, камбедавец, лікбезнік, лішэнец, нардом, наркамат, нэпман, паўпрэд, пралеткультавец, рабфакавец, рэўкомавец, саўбур, фабзаўком, харчпадатак.

Практыкаванне 3. *Прачытайце і заканспектуйце артыкулы М. Прыгодзіча “Сэнс у іх хаваецца яшчэ большы, чым паэзія... : Аўтарскія неалагізмы як факт мовы”, Г. Басавай ““Наталяю смагу словам сакавітым...” : Аказіянальнае слова і яго значэнне” і І. Лепешава “Новыя словы апошніх гадоў” (гл. спіс дадатковай літаратуры). Падрыхтуйцеся да абмеркавання гэтых артыкулаў.*

Дадатковая літаратура

Басава, Г. “Наталяю смагу словам сакавітым...” : Аказіянальнае слова і яго значэнне / Г. Басава // Роднае слова. – 1995. – № 8 (с. 61-64), 10 (с. 68-73), 12 (с. 62-65).

Басава, Г. Аўтарскія неалагізмы / Г. Басава, М. Прыгодзіч // Роднае слова. – 1995. – № 12. – С. 59-61.

Кавалёва, М. Ц. Неалагізмы / М. Ц. Кавалёва // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 387-388.

Кавалёва, М. Ц. Устарэлыя словы / М. Ц. Кавалёва // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 575-576.

Лепешаў, І. Новыя словы апошніх гадоў / І. Лепешаў // Роднае слова. – 1999. – № 2. – С. 77-85.

Прыгодзіч, М. Сэнс у іх хаваецца яшчэ большы, чым паэзія... : Аўтарскія неалагізмы як факт мовы / М. Прыгодзіч // Роднае слова. – 1995. – № 8. – С. 56-60.

ТЭМА № 12 ФАРМІРАВАННЕ ЛЕКСІКІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Пытанні

1. Раскажыце пра асноўныя этапы развіцця беларускай мовы. Назавіце асноўныя крыніцы папаўнення лексікі.

2. Ахарактарызуйце асаблівасці фарміравання лексікі старабеларускай мовы.

3. Адзначце, чым вызначалася развіццё лексічнай сістэмы беларускай мовы ў XIX – пачатку XX ст.

4. Акрэсліце асаблівасці развіцця слоўнікавага складу беларускай мовы ў савецкі перыяд.

5. Вызначце адметнасці сучасных лексічных працэсаў у беларускай мове. Назавіце асноўныя крыніцы папаўнення лексікі ў наш час. Адзначце праблемы і перспектывы развіцця слоўнікавага складу беларускай мовы.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Параўнайце прыведзеныя назвы месяцаў, што згадаліся ў ранніх агульнаўсходнеславянскіх помніках, з іх сучаснымі адпаведнікамі ў беларускай, рускай і ўкраінскай мовах. Зрабіце вывады пра асаблівасці змяненняў. Пры выкананні задання звяртайцеся да этымалагічных і гістарычных слоўнікаў, а таксама да публікацыі Івашынай Н. “Месяцы : 3 гісторыі назвы” (гл. “Беларуская мова і літаратура ў школе”. – 1988. – № 1– С. 50, 75-76).*

Просіньць, сьцьнь, сухіи, березозоль, травнь, изокь, чьрвень, заревь, врьсень, листопадъ, груднь, студеныи.

Практыкаванне 2. *Прасачыце лёс старажытных слоў у сучасных беларускай і рускай мовах. Адзначце характар семантычных і стылістычных змен. Карыстайцеся пры выкананні задання этымалагічнымі і тлумачальнымі слоўнікамі беларускай і рускай моў.*

Вежа, ворожбитъ, глаголь, година, животъ, крамола, ладъ, лазня, льто, обрусъ, смага, столъ, языкъ.

Дадатковая літаратура

Бідэр, Г. Шляхі развіцця лексікі беларускай літаратурнай мовы / Г. Бідэр // Роднае слова. – 2001. – № 9. – С. 32-34.

Гапоненка, І. А. Эвалюцыя семантычнай структуры слова (пачатак – канец XX ст.) / І. А. Гапоненка // Беларуская мова : Хрэстаматыя : вучэб. дапам. / З. І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск, 2005. – С. 118-123.

Красней, В. Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд / В. Красней // Роднае слова. – 1990. – № 4. – С. 46-47.

Лукашанец, А. Беларуская мова на пачатку XXI ст. : Некаторыя разважанні / А. Лукашанец // Роднае слова. – 2004. – № 11. – С. 39-44.

Шакун, Л. Беларуска-польскія моўныя кантакты ў XX стагоддзі / Л. Шакун // Роднае слова. – 1999. – № 4. – С. 62-67.

ТЭМА № 13 ЛЕКСІЧНЫ АНАЛІЗ СЛОВА

Практычныя заданні

1. Прачытайце і запомніце парадак лексічнага аналізу слова: 1) лексічнае значэнне; 2) тып лексічнага значэння (прамае / пераноснае, матываванае / нематываванае, свабоднае / несвабоднае); 3) адназначнае ці мнагазначнае гэта слова; 4) аманімічныя

адносiны; 5) сiнанiмiчныя адносiны; 6) антанiмiчныя адносiны; 7) тып слова паводле паходжання (спрадвечна беларускае, запазычанае, калькаванае); 8) тып слова паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальнае / абмежаванага ўжытку (дыялектнае, спецыяльнае, жаргоннае)); 9) стылістычная характарыстыка (паводле стылістычнага разраду (кнiжнае, гутарковае або мiжстыльёвае) і паводле наяўнасцi / адсутнасцi эмацыянальна-экспрэсiўнай афарбоўкi (стылістычна нейтральнае або эмацыянальна афарбаванае)); 10) тып слова паводле адносiн да актыўнага ці пасiўнага складу лексiкi.

2. Выканайце пiсьмовы лексiчны аналіз падкрэсленых слоў.

Узор аналізу. *Ганю, пачатковая форма – ганіць ‘зневажаць чыю-небудзь годнасць, няславіць’. Слова мае прамое, нематываванае, несвабоднае – канструкцыйна абмежаванае – значэнне, з’яўляецца мнагазначным: яшчэ мае значэнне ‘быць ганьбай для iншых’. Уступае ў аманiмiчныя адносiны са словаформай ганю (ад дзеяслова гнаць), iлюструючы прыклад графiчных амонiмаў, або амографав. Сiнонiмы – няславіць, зневажаць, ганьбiць, абражаць; антонiмы – славіць, хвалiць. Слова спрадвечна беларускае, агульнаўжывальнае, мiжстыльёвае, стылістычна нейтральнае, адносiцца да актыўнай лексiкi.*

Я не ганю землі чужыя –

Хай iх сонца не абмiне.

Толькi дзе за морам нi жыў я,

Беларусь мая снiлася мне.

Гэта ўсё, безумоўна, не нова.

А ці трэба, каб новым было

Поле бацькава, матчына слова

І над хатай буслова жытло?

Так карцела – сляза закіпала, –

Каб да сэрца хаця б здалёк

Прыплывалі жалейка Купалы,

Багдановiчаў васiлёк...

Хiба душы свае не лечым

Ад бяздомных бяdot і згрызот

Самым простым і самым вечным,

Што пранёс праз вякi народ?

І якiя б шляхi нi схаdзiў я,

Клiча полацкая сенажаць...

А калi не спяваць аб Радзiме,

Дык навошта наогул спяваць?

(Г. Бураўкiн)

Дадатковая лiтаратура

Лепешаў, І. Лексiчны аналіз у сярэдняй і вышэйшай школе / І. Лепешаў // Беларуская мова і лiтаратура. – 2004. – № 6. – С. 13-17.

Кечык, С. Я. Моўны разбор у ВНУ і школе: Схемы, узоры, заданнi : вучэб. дапам. для пед. iнстытутаў/ С. Я. Кечык, В. І. Рагаўцоў. – Мiнск : Выш. школа, 1988. – 127 с.

ТЭМА № 14 БЕЛАРУСКАЯ ЛЕКСИКАГРАФІЯ

Пытаннi

1. Назавiце прадмет і задачы лексiкаграфiі, пакажыце яе сувязь з лексiкалогiяй.

2. Сфармулюйце вызначэнні асноўных лексікаграфічных паняццяў: “слоўнік”, “слоўнікавы артыкул”, “загаловачнае слова”, “рэестр”, “алфавітны і алфавітна-гнездавы прынцыпы размяшчэння рэестравых слоў”, “дэфініцыя”, “слоўнікавыя паметы” (іх віды), “ілюстрацыя”. Назавіце асноўныя спосабы тлумачэння слоў у слоўніках.

3. Раскажыце пра перыядызацыю беларускай лексікаграфіі, дайце агульную характарыстыку перыядаў.

4. Ахарактарызуйце здабыткі лексікаграфіі старажытнага перыяду. Дайце азначэнне глосаў і гласарыяў, акрэсліце іх ролю ў станаўленні лексікаграфіі. Назавіце першыя беларускія слоўнікі, вызначце іх адметнасці.

5. Раскажыце пра асаблівасці развіцця нацыянальнай лексікаграфіі ў XIX – пачатку XX ст. Назавіце вядомыя тагачасныя лексікаграфічныя выданні, акрэсліце іх асаблівасці. Дайце падрабязную характарыстыку “Слоўніка беларускай мовы” І. І. Насовіча, пакажыце адметнасць слоўніка і яго ролю ў развіцці беларускай лексікаграфіі.

6. Дайце агульную характарыстыку перыяду развітой лексікаграфіі. Вызначце асноўныя функцыі сучасных слоўнікаў. Акрэсліце сутнасць падзелу слоўнікаў на энцыклапедычныя і лінгвістычныя.

7. Раскажыце пра беларускія энцыклапедычныя выданні. Ахарактарызуйце універсальныя, галіновыя, персанальныя энцыклапедыі, прывядзіце прыклады.

8. Назавіце, якія тыпы лінгвістычных слоўнікаў вылучаюцца ў залежнасці ад зместу, задач, прынцыпаў адбору і падачы матэрыялу. Акрэсліце набыткі сучаснай лексікаграфіі ў гэтым плане.

9. Паспрабуйце вызначыць праблемы і перспектывы развіцця беларускай лексікаграфіі. Выкарыстайце для сваіх разважанняў матэрыялы публікацый у часопісе “Роднае слова” (гл. спіс дадатковай літаратуры да тэмы).

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Падрыхтуйце наведамленні пра частотны, асацыятыўны і адваротны слоўнікі беларускай мовы (іх прызначэнне, спосабы адбору і падачы матэрыялу і г.д.).*

Практыкаванне 2. *Выканайце падрабязнае апісанне наступных слоў, аптымальна выкарыстоўваючы разнастайныя слоўнікі (тлумачальны, дыялектны, перакладны, этымалагічны, гістарычны, фразеалагічны, сінанімічны, марфемны і інш.).*

Вырай, крумкач, пыталь, пярун.

Практыкаванне 3. *Зрабіце лексікаграфічную апрацоўку прыведзенага верша: складзіце тлумачальны слоўнічак на аснове выкарыстаных у вершы слоў, захоўваючы ўсе лексікаграфічныя патрабаванні.*

А страціць годнасць – невыносна,

Які б ні быў там дабрадзеі...
Глядзіце знізу ўверх на сосны,
На воблакі.
Не на людзей.

(П. Панчанка)

Дадатковая літаратура

Шчэрбін, В. Ад пісьменніцкіх глос – да поўных слоўнікаў мовы пісьменніка / В. Шчэрбін // Роднае слова. – 2003. – № 11. – С. 16-20.

Шчэрбін, В. Ад поўных слоўнікаў мовы пісьменніка – да гіпертэкставых і ідэаграфічных слоўнікаў моўнай асобы пісьменніка / В. Шчэрбін // Роднае слова. – 2004. – № 2. – С. 42-48.

Шчэрбін, В. К. Лексікаграфія / В. К. Шчэрбін // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 294-297.

Шчэрбін, В. К. “Слоўнік беларускай мовы” І. І. Насовіча / В. К. Шчэрбін // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 524-525.

Юрэвіч, Л. Даследаванні беларускай лексікаграфіі за мяжой / Л. Юрэвіч // Роднае слова. – 1998. – № 4. – С. 75.

ТЭМА № 15 ФРАЗЕАЛОГІЯ ЯК РАЗДЗЕЛ МОВАЗНАЎСТВА. АБ’ЁМ І МЕЖЫ ФРАЗЕАЛОГІІ

Пытанні

1. Раскажыце пра гісторыю фарміравання беларускай фразеалогіі як асобнага раздзела мовазнаўства. Ахарактарызуйце асноўныя аспекты сучасных фразеалагічных даследаванняў, назавіце вядомых беларускіх фразеолагаў і іх працы.

2. Назавіце прадмет і асноўныя задачы фразеалогіі, акрэсліце яе сувязь з іншымі раздзеламі лінгвістыкі.

3. Ахарактарызуйце шырокае і вузкае разуменне аб’ёму фразеалогіі. Пералічыце моўныя адзінкі, якія вывучае фразеалогія.

4. Дайце характарыстыку фразеалагізма як моўнай адзінкі. Вызначце суадносіны фразеалагізма з адзінкамі іншых моўных узроўняў – словам, словазлучэннем, сказам.

5. Прывядзіце азначэнне перыфразы. Ахарактарызуйце індывідуальна-аўтарскія і традыцыйныя перыфразы. Адзначце, чым перыфраза адрозніваецца ад фразеалагізма. Падбярыце прыклады фразеалагізмаў, якія ўтварыліся ад перыфраз.

6. Ахарактарызуйце прыказкі і прымаўкі, пакажыце, чым яны адрозніваюцца, прывядзіце прыклады. Назавіце групы, на якія падзяляюцца прыказкі паводле семантычнай характарыстыкі.

7. Акрэсліце сутнасць тэрмінаў “афарызм”, “крылатае выслоўе”. Выпішыце і запомніце прыклады 6-7 беларускіх крылатых выслоўяў са слоўніка Ф. Янкоўскага “Крылатыя словы і афарызмы” (Мн., 1960).

8. Растлумачце сутнасць паняцця “ўстойлівае параўнанне”. Падбярыце прыклады 10 такіх параўнанняў са слоўніка Ф. Янкоўскага “Беларускія народныя параўнанні” (Мн., 1973).

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Выканайце практ. 202 (с. 110) з вучэбнага дапаможніка І. Я. Лепешава, М. А. Якаўцэвіч “Практыкум па лексікалогіі і фразеалогіі” (Гродна, 2001). Выпішыце найбольш аргументаваныя, на вашу думку, выказванні навукоўцаў пра аб’ём фразеалогіі. Выкажыце сваё меркаванне па акрэсленай праблеме.*

Практыкаванне 2. *Размяжуйце прыказкі і прымаўкі, растлумачце іх значэнне.*

І ваўкі сытыя, і авечкі цэлыя. Воўк сабакі не баіцца, але звягі не любіць. Спакой п’е ваду, а неспакой – мёд. Чым багаты, тым і рады. Высокія парогі не на нашы ногі. Пазнаюць нашу дачку і ў андарачку. Вось бог, а вось – парог. Чалавек есць хлеб траякі: белы, чорны і ніякі. Як дбаеш, так і маеш. Не радзіся краснай, а радзіся шчаснай. Хто з маладосці працуе, той на старасці не шкадуе. Беражонага і бог беражэ.

Практыкаванне 3. *Запішыце фразеалагізмы, семантычна суадносныя з наступнымі словамі.*

Перабольшваць, хвалявацца, пакараць, рызыкаваць, хітраваць, гультаяваць, марудна, хутка, ціхі, разумны, малы, безграшоўе, пажар.

Практыкаванне 4. *Растлумачце значэнне прыведзеных перыфраз, звярніце ўвагу на іх стылістычную афарбоўку. Пры неабходнасці карытайцеся слоўнікам Г. М. Малажэй “Беларуская перыфраза” (Мн., 1974).*

І. Араты і сейбіт літаратурнай нівы, астраном літаратурнага неба, бацька нашай прозы, вялікі Адам, вялікіх песень маг і сэрцаў валадар, лоцман кніжнага мора, падданы паэзіі, зэльвенская пустэльніца, пясняр Нарачы, беларускі Крылоў, паляўнічы на старасветчыну, цар-звон нашай паэзіі, беларускі гімн чыстаму каханню.

ІІ. Зямля Калумба, зямля Сервантэса, зямля Тараса, край кабзарны, зямны халадзільнік, краіна старых традыцый, край блакітных азёр, Краіна ўзыходзячага сонца, калыска цывілізацыі, краіна статуі Свабоды, янтарны край, Краіна кляновага ліста, Краіна мільёна сланоў.

Дадатковая літаратура

Аксамітаў, А. С. Фразеалогія / А. С. Аксамітаў // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 591-593.

Аксамітаў, А. Прыказкі, прымаўкі і фразеалагічныя адзінкі – падабенства і адрозненне / А. Аксамітаў // Прыказкі і прымаўкі : Глумач. слоўн. бел. прыказак і прымавак з арх. кафедраў збораў, рэд. выд. XIX і XX стст. / А. Аксамітаў. – 2-е выд., дапрац. – Мінск, 2002. – С. 297-306.

Лепешаў І. Крылатыя словы і фразеалагізмы / І. Лепешаў // Роднае слова. – 1992. – №9. – С. 38-41.

Лепешаў І. Фразеалагізмы і нефразеалагізмы / І. Лепешаў // Роднае слова. – 1996. – № 1. – С. 53-55.

Міхневіч, А. Я. Афарызм / А. Я. Міхневіч // Беларуская мова : энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 60-61.

ТЭМА № 16 УТВАРЭННЕ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ І ІХ ЭТЫМАЛАГІЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ

Пытанні

1. Дайце агульную характарыстыку асноўных спосабаў утварэння фразеалагізмаў. Адзначце, якія спосабы фразеалагічнай дэрывацыі найбольш прадуктыўныя.

2. Ахарактарызуйце фразеалага-сінтаксічны спосаб. Прывядзіце прыклады метафарычнага, метанімічнага і сінекдахічнага пераасэнсавання свабодных словазлучэнняў. Вызначце аснову і вызначальныя прыкметы кожнага з названых відаў пераносу.

3. Акрэсліце сутнасць эліптычнага спосабу ўтварэння фразем. Прывядзіце прыклады ўстойлівых выразаў, утвораных такім спосабам.

4. Адзначце асаблівасць фразеалага-лексічнага спосабу фразеалагічнай дэрывацыі, адказ праілюструйце прыкладамі.

5. Раскажыце пра ўнутрыфразеалагічны спосаб утварэння ўстойлівых выразаў, назавіце яго разнавіднасці і прыклады.

6. Дайце агульную характарыстыку класіфікацыі фразеалагізмаў паводле паходжання. Ахарактарызуйце пласт спрадвечна беларускіх фразем.

7. Вызначце асаблівасці запазычаных фразеалагізмаў: іх колькасны склад у фразеалагічнай сістэме беларускай мовы, асноўныя крыніцы, адметнасці кампанентнага саставу.

8. Раскажыце пра калькаванне як адзін з актыўных шляхоў папаўнення фразеалогіі. Дайце вызначэнне фразеалагічных калек і паўкалек, пакажыце адрозненне паміж імі, прывядзіце прыклады.

9. Раскрыйце сутнасць паняццяў “унутраная форма фразеалагізма”, “этымалагізацыя фразем”. Хто ў беларускім мовазнаўстве займаўся праблемамі этымалагізацыі фразеалагізмаў? З “Этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў” І. Я. Лепешава (Мн., 2004) выпішыце 3-4 артыкулы, запомніце этымалогію фразем.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Вызначце, якія з пададзеных фразеалагізмаў узніклі шляхам метафарычнага пераасэнсавання адпаведных свабодных словазлучэнняў, а якія з’явіліся вынікам метанімічнага або сінекдахічнага пераносу. Адаказ аргументуйце.*

Падтуліць хвост, хапацца за галаву, пад пятой, падлажыць свінню, сляпое кацяня, з-пад носа, разводзіць рукамі, паклаўшы руку на сэрца, з калыскі, ставіць знак роўнасці, першая ластаўка, спаліць за сабой масты,

апускаць рукі, мокрая курыца, плячо ў плячо, на сваю галаву, асінае гняздо, даваць задні ход, клюнуць на вудачку, на свае вочы, абразаць крылы, хапацца абедзвюма рукамі, блытаць карты, шыта белымі ніткамі.

Практыкаванне 2. *Растлумачце фразеалагізмы і размяркуйце іх на асобныя групы ў адпаведнасці з походжаннем. Пры неабходнасці звяртайцеся да “Этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў” І. Я. Лепшава (Мн., 2004).*

Выходзіць на арбіту, даць пудла, з лёгкім сэрцам, сыходзіць са сцэны, сядзець склаўшы рукі, на шырокую нагу, пуп зямлі, эзопава мова, язык гладка ходзіць, апошні з магікан, шарашкіна кантора, чорт дзяцей калыша, турусы на калёсах, ні на ёту, млын пусты, лавіць рыбку ў каламутнай вадзе, святая святых, круціць катрынку, зачараванае кола, з жабіны прыгаршчы, альфа і амега, бурыданаў асёл, варона загуменная.

Практыкаванне 3. *Як вядома, некаторыя фразеалагізмы паходзяць з крылатых выразаў і маюць аўтараў. Вызначце аўтарства прыведзеных уласна беларускіх фразем, карыстаючыся “Этымалагічным слоўнікам фразеалагізмаў” І. Я. Лепшава (Мн., 2004). Запомніце значэнне фразем.*

Асадзі назад, ездзіць па левым баку, жаба ў каляіне, кветкі з чужых палёў, наставіць акуляры, ні бэ ні мя, сена на асфальце, хварэць на пана, выдраць лысаму валасы, як дзядзька ў Вільні, ружовы туман.

ТЭМА № 17 СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Пытанні

1. Дайце азначэнне зместу і формы фразеалагізма. Ахарактарызуйце састаўныя часткі фразеалагічнага значэння.

2. Акрэсліце сутнасць семантычнай класіфікацыі фразеалагізмаў, яе вытокі. Раскажыце пра розныя падыходы да названай класіфікацыі.

3. Дайце характарыстыку тыпаў фразем паводле семантычнай злітнасці кампанентаў. Якія адзінкі прынята лічыць уласна фразеалагічнымі і чаму? Назавіце вызначальныя прыкметы фразеалагічных зрашчэнняў і фразеалагічных адзінстваў, паказчыкі іх адрознення.

4. Раскажыце пра асаблівасці праяўлення полісеміі і аманіміі ў фразеалогіі. Прывядзіце прыклады мнагазначных фразем, уласна фразеалагічных і няўласна фразеалагічных амонімаў.

5. Дайце вызначэнне фразеалагічных сінонімаў і антонімаў, прывядзіце іх прыклады. Раскажыце пра асаблівасць узнікнення і выяўлення сінанімічных і антанімічных адносін паміж фраземамі.

6. Ахарактарызуйце з’яву варыянтнасці ў фразеалогіі, пакажыце яе адрозненне ад сінаніміі. Назавіце тыпы фразеалагічных варыянтаў.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. Карыстаючыся фразеалагічнымі слоўнікамі, растлумачце значэнне наступных беларускіх фразеалагізмаў, вызначце іх тып паводле семантычнай злітнасці кампанентаў.

Абое рабое, як жару ўхапіўшы, і пайшло і паехала, на валовай скуры не спішаш, сабакам сена касіць, і куры не шэпчуць, рабінавая ноч, як Заблоцкі на мыле, у лапці абуць, як на дзяды, на ваду брахаць, рукой пайсці, як лапцем па цымбалах, як мага, млын пусты, цягнуць гізунты.

Практыкаванне 2. Да прыведзеных фразеалагізмаў падбярыце сінанімічныя і антанімічныя ўстойлівыя выразы.

Аршын з шапкай, весці рэй, на нажах, па нутры, конь божы, у лоб.

Практыкаванне 3. Вызначце, якія віды вар'іравання сумяшчаюцца ў пададзеных камбінаваных варыянтах. Растлумачце значэнне фразем.

Замыкацца (замкнуцца) у сваю ракавіну (шкарлупіну), <матчына (мамчына, маміна)> малако на губах не абсохла (не высахла, не павысыхала), кошкі на душы на (сэрцы) скрабуць (скраблі), аблівацца (залівацца) слязамі (слязьмі), вастрыць (тачыць) зубы (зуб), хоць <ты> на воўка (ваўка) узлезь (уссядзь, узбіся), душа (сэрца) разрываецца (рвецца) <на часткі (на кускі, на кавалкі)>, <як> іерыхонская (ерыхонская) труба.

ТЭМА № 18 МАРФАЛАГІЧНАЯ І СІНТАКСІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Пытанні

1. Вызначце сутнасць класіфікацыі фразеалагізмаў паводле іх суадноснасці з часцінамі мовы. Назавіце паказчыкі, якімі карыстаюцца пры вызначэнні семантыка-граматычных тыпаў фразем.

2. Ахарактарызуйце фразеалагізмы, суадносныя з часцінамі мовы: назоўнікавыя, прыметнікавыя, дзеяслоўныя, прыслоўныя, мадальныя і выклічнікавыя. Назавіце катэгорыяльныя значэнні, граматычныя катэгорыі, сінтаксічныя функцыі кожнага разраду, прывядзіце прыклады.

3. Акрэсліце адметнасць групы фразеалагізмаў, несудносных з часцінамі мовы.

4. Дайце характарыстыку структурна-граматычных разнавіднасцей фразеалагізмаў (фразеалагізмы-спалучэнні, фразеалагізмы-словазлучэнні, фразеалагізмы-сказы), іх асноўных тыпаў і мадэлей. Адзначце асаблівасці структурнай характарыстыкі фразем мадэлі “назоўнік у форме назоўнага склону + прыметнік” і кампаратыўных (параўнальных) фразеалагізмаў.

5. Ахарактарызуйце тыпы фразеалагічных значэнняў паводле лексіка-граматычнай спалучальнасці фразем і сінтагматычных адносін паміж фраземамі і словамі: адносна свабоднае, валентна абмежаванае і канструкцыйна абмежаванае. Прывядзіце прыклады фразеалагізмаў з рознымі тыпамі значэнняў.

6. Ахарактарызуйце фразеалагізмы з прамым, адваротным і зменлівым парадкам кампанентаў, прывядзіце прыклады такіх фразем.

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Растлумачце фразеалагізмы і размяркуйце іх на асобныя групы ў адпаведнасці з тым, да якіх семантыка-граматычных тыпаў яны адносяцца. Якімі паказчыкамі вы карыстаецеся пры выкананні задання?*

Падмазваць пяткі, гісторыя з географіяй, маё шанаванне, плячысты на живот, пятая калона, няма дурных, на нагах, казка пра белага бычка, шукаць учарашняга дня, як па масле, прытча ва языцах, па вушы, як леташні снег, гары ён гарам, як у гаршку, вады не замўціць, хоць гаць гаці, боб за гарохам, гамоніць з небам, лахі пад пахі, як лялька, грушы на вярбе.

Практыкаванне 2. *Карыстаючыся семантычным, марфалагічным і сінтаксічным паказчыкамі, а таксама адпаведнымі артыкуламі ў “Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы” І. Я. Лепешава (Мн., 1993), вызначце, да якіх семантыка-граматычных тыпаў трэба адносіць пададзеныя выразы. Да якога структурна-граматычнага тыпу яны адносяцца?*

Рыльца ў пушку, сем пятніц на тыдні, чорна ў роце, жаба на языку не спячэцца, як вадой змыла, сонца ўзыходзіць, рукі звязаны.

Практыкаванне 3. *Вызначце, да якой структурнай разнавіднасці адносіцца той ці іншы кампаратыўны фразеалагізм.*

Як без рук, як пшаніцу прадаўшы, як на пажар, як язык праглынуў, як чорт панёс, як пятае кола ў возе, як мамай прайшоў, як воўчае вока, як ветрам абдало, як гразі, як на карове сядло, як у ваду апушчаны, як снег на галаву, як рэпу грызці, як з неба зваліўся, як вокам кінуць, як мыш на крупы, як ні ў чым не бывала, як фенікс з попелу, як сідараву казу.

Практыкаванне 4. *Згрупуйце фразеалагізмы па тыпах паводле спалучальнасці са словамі (фраземы з адносна свабодным, валентна ці кантрукцыйна абмежаваным значэннем).*

Зуб гарыць, куку ў руку, з вузел, пад абцасам, мухі ў носе, есці просяць, хоць святых вынось, як май змаяваў, нож востры, за чыстую манету, авохці мне, і карты ў рукі, як свет, зямля носіць, як дзве кроплі вады, манна нябесная, галава і два вухі, як божы дзень, камень на сэрцы.

ТЭМА № 19 СТЫЛІСТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Пытанні

1. Вызначце сутнасць стылістычнага значэння фразеалагізма, назавіце складнікі гэтага значэння.

2. Ахарактарызуйце функцыянальна-стылявыя разрады фразеалагізмаў. Пакажыце адрозненне функцыянальна-стылявой дыферэнцыяцыі ў фразеалогіі і лексікалогіі. Адзначце асаблівасці функцыянальна не замацаваных за асобным стылем фразеалагізмаў, прывядзіце іх прыклады.

3. Дайце характарыстыку функцыянальна замацаваных за пэўнымі стылямі фразем: кніжных, размоўных, прастамоўных. Праілюструйце кожную групу прыкладамі.

4. Чым абумоўлены падзел стылістычных функцый фразеалагізмаў на функцыі узуальнага і аказіянальнага характару? Перапішыце разнавіднасці функцый абодвух тыпаў, прыводзячы прыклады фразем.

5. Раскажыце пра асаблівасці стылістычнага выкарыстання фразеалагізмаў. Прывядзіце прыклады выкарыстання фразем са структурна-семантычнымі і семантычнымі змяненнямі.

6. Дайце вызначэнне фразеалагічнай нормы. Прывядзіце прыклады тыповых адхіленняў ад фразеалагічнай нормы, выкарыстаўшы матэрыял раздзела “Фразеалагізм і норма” (с. 234-246) з падручніка І. Я. Лепешава “Фразеалогія сучаснай беларускай мовы” (Мн., 1998).

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Вызначце функцыянальна-стылёвы разрад прыведзеных фразеалагізмаў. Адзначце тыя фразеалагізмы, якія маюць экспрэсіўна-ацэначную афарбоўку, пракаменціруйце яе. Растлумачце паходжанне названых кніжных фразем.*

Вежа са слановай косці, несці свой крыж, кацялок варыць, маг і чарадзей, з вуснаў у вусны, новае слова, мазоліць вочы, нарадзіцца пад шчаслівай зоркай, дабры бабры, апошні з магікан, на адным дыханні, імя (каму) легіён, сляпое кацяня, надзець на сябе хамут, з малатка, далёка пайсці, двахаблічны Янус, гарыць у руках, траянскі конь, намыліць шыю, слоў не пазычае, лёгкая рука, кракадзілавы слёзы, як фенікс з попелу, круціць хвостом, хварэць на кішаньковыя сухоты, рука ў руку, іскра божая.

Практыкаванне 2. *Вызначце прыёмы індывідуальна-аўтарскага выкарыстання фразем.*

1. Паліна знікла на цэлы тыдзень, і Ягор хадзіў нібы апушчаны ў мутную ваду – збіты з панталыку, здзіўлены, нават абураны. (В. Быкаў)
2. “Што? – гледзячы на сабаку, пытаецца гаспадар. – У каго мне, скажы, вачэй пазычаць?” (Ф. Янкоўскі)
3. Бэндэ тройчы перакруціўся ў сваім пракруставым лежбішчы вульгарызму. (А. Лойка)
4. Адзінай платай [за начлег] былі апавяданні, легенды, выпадкі рэальныя і несусветныя, выпадкі, ад якіх кроў ледзянее, як ад гогалеўскага Вія. (У. Караткевіч)
5. Там самыя прыгожыя кветкі раслі. І дзяўчаты. Адна ў адну. Як ружы. Як півоні. (Я. Пархута)
6. Праўда, даючы волю языку, ён ніколі не даваў волі рукам. (Б. Сачанка)
7. “Добра, калі пушок расце на крыльцах, а ў цябе ці не прыліп да рыльца, га?” – ужо здалёк адказаў Косця. (В. Адамчык)
8. Мар’я, аднак, як і Ляксея, была лёгкая не толькі на ногі, але і на язык. (У. Рубанаў)

Практыкаванне 3. *Знайдзіце памылкі ў выкарыстанні фразеалагізмаў.*

1. Дыялектычная складанасць жыццёвых вузлоў не дае магчымасці, як таму Гордзію, секчы іх адным махам. 2. Тут усё ў парадку рэчаў. 3. Мы з ім сышліся душа ў душу. 3. На яго месцы другі зрабіў бы з мяне горкае

яблыка. 4. П'янаму мора па калені. 5. Мы з ёю сябры – не разлі вада. 6. Ён баяўся жонкі як чорт ладана. 7. Ты нікому гэту фількіну грамату не паказвай. 8. Жыццё ўздымала, брала на шчыт адных, таўкло, змешвала з гразню другіх. 9. Ты нарадзіўся ў шчаслівай кашулі.

Дадатковая літаратура

Лепешаў, І. Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 264 с.

ТЭМА № 20 БЕЛАРУСКАЯ ФРАЗЕАГРАФІЯ

Пытанні

1. Назавіце прадмет і задачы фразеаграфіі, пакажыце яе сувязь з фразеалогіяй. Раскажыце пра гісторыю фарміравання беларускай фразеаграфіі.

2. Складзіце табліцу класіфікацыі сучасных фразеаграфічных слоўнікаў, пракаменціруйце яе.

3. Назавіце і ахарактарызуйце ўсе вядомыя тлумачальныя фразеалагічныя слоўнікі літаратурнай і дыялектнай мовы.

4. Адзначце асаблівасці ўкладання перакладных, этымалагічных фразеалагічных даведнікаў, а таксама слоўнікаў мовы пісьменнікаў. Назавіце такія выданні.

5. Пералічыце набыткі сучаснай беларускай парэміяграфіі. Падрыхтуйце падрабязную характарыстыку аднаго з парэміяграфічных даведнікаў (на выбар).

Практычныя заданні

Практыкаванне 1. *Напішыце анатацыю на “Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы” І. Я. Лепешава (Мн., 1993). Ахарактарызуйце будову слоўнікавага артыкула ў гэтым выданні.*

Практыкаванне 2. *Падбярыце да рускіх фразеалагізмаў беларускія адпаведнікі. Параўнайце структуру, кампанентны склад і стылістычную характарыстыку беларускіх і рускіх устойлівых выразаў.*

Без царя в голове, не из храброго десятка, развесистая клюква, как шёлковый, не по нутру, точить лясы, очертя голову, в поте лица, толкнул нечистый, на рыбьем меху, втирать очки.

Практыкаванне 3. *Растлумачце, як вы разумееце прыведзеныя крылатыя выслоўі. На аснове аднаго з афарызмаў падрыхтуйце вуснае выказванне па акрэсленай тэме.*

1. Рупная пчала ўмее ў соты мёд сабраць і з горкіх кветак. (М. Багдановіч)
2. Многа ёсць недасягнутых скарбаў, яшчэ болей прываблівых мар. (Лі. Геніюш)
3. Хто не спытаў хоць раз трывогі, жыццю не ведае цаны. (А. Звонак)
4. Вечна тваім застанецца толькі тое, што ты аддаў. (У. Караткевіч)
5. Як добра, што ва ўсе вякі жывуць на свеце дзівакі. (С. Грахоўскі)
6. Не сорамна быць у даўгу, забыцца, што даўжнік ты, сорам. (А. Лойка)

ТЭМА № 21 ФРАЗЕАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ

Практычныя заданні

1. Прачытайце і запомніце парадак фразеалагічнага аналізу: 1) фразеалагічнае значэнне; 2) тып фразеалагізма паводле паходжання і спосаб утварэння выраза (называецца па магчымасці); 3) тып фразеалагізма паводле семантычнай злітнасці кампанентаў (фразеалагічнае зрашчэнне, фразеалагічнае адзінства, фразеалагічнае спалучэнне); 4) семантыка-граматычны тып фразеалагізма (паводле суадноснасці з часцінамі мовы); 5) структурна-граматычны тып фразеалагізма (фразеалагізмы-спалучэнні, фразеалагізмы-словазлучэнні, фразеалагізмы-сказы); 6) тып фразеалагічнага значэння паводле спалучальнасці са словамі (адносна свабоднае, валентна абмежаванае, канструкцыйна абмежаванае); 7) стылістычная характарыстыка фразеалагізма (функцыянальна-стыльвая і экспрэсіўна-ацэнавая), 8) сінтаксічная функцыя ў сказе.

2. Знайдзіце ў прыведзеных кантэкстах фразеалагізмы і выканайце іх пісьмовы фразеалагічны аналіз.

Узор аналізу. *Душы паслухаючы* – ‘вельмі старанна, з усёй шчырасцю (рабіць што-небудзь)’. Фразеалагізм уласна беларускі, утвораны фразеалага-сінтаксічным спосабам, адносіцца да фразеалагічных зрашчэнняў, прыслоўны, са структурай словазлучэння, мае валентна абмежаванае значэнне (ужываецца з прыфраземным словам *рабіць*), адносіцца да размоўных фразем. У сказе выконвае функцыю акалічнасці спосабу дзеяння.

– Каб жа ўсё адно! З адным рабіць будзеш – душы паслухаючы, а з другім – толькі мучыцца.

– Мне рабіць – хоць з кім. Ці ён сварлівы, ці гняўлівы. Рабі – і ўсё.

– Бо ты мала рабіў і праца такая: у цябе свая машына, свой руль, а ў яго свая машына, свой руль. Які ж тут “разам”? А ў мяне? Трапілася была такая побач – ну, сэрца ад‘яда! Сэрца ад‘яда – дый годзе. Чуць што – на цябе. А ці мала як трапляецца? Штось не так – вады прамытае не дасць. Здаецца, толькі й гатова, каб у рожкі брацца... (Ф. Янкоўскі)

– Крыўдна неяк. Нават не на дзяцей, а на лёс свой чалавечы. Змоладу б‘ешся як рыба аб лёд, пакуль вас, дзяцей, на ногі паставіш, у людзі выведзеш. А потым, калі вырастуць, лад усім дасі, і жьць няма калі. (Б. Сачанка)

Урад таксама не вельмі дазваляў ламаць звычайнае права. І не таму, што яно было на руку мужыкам, а таму, што яно было адным з краевугольных камянёў адноснага спакою. (У. Караткевіч)

Дадатковая літаратура

Кечык, С. Я. Моўны разбор у ВНУ і школе: Схемы, узоры, заданні : вучэб. дапам. для пед. інстытутаў/ С. Я. Кечык, В. І. Рагаўцоў. – Мінск : Выш. школа, 1988. – 127 с.

АСНОЎНАЯ ВУЧЭБНАЯ ЛІТАРАТУРА

1 Аксамітаў, А. С. Беларуская фразеалогія / А. С. Аксамітаў. – Мінск : Выш. школа, 1978. – 223 с.

2 Беларуская мова : вучэб. дапам. / Э. Д. Блінава [і інш.] ; пад рэд. М. С. Яўневіча. – Мінск : Выш. школа, 1991. – 351 с.

3 Гістарычная лексікалогія беларускай мовы / Акад. навук БССР, Ін-т мовазн-ва імя Я. Коласа ; А. Я. Баханькоў [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 340 с.

4 Красней, В. П. Грані слова / В. П. Красней. – 3-е выд. – Мінск : Нар. асвета, 1996. – 272 с.

5 Красней, В. П. Сучасная беларуская мова: Лексікалогія. Фразеалогія : вучэб. дапам. для філал. фак. ун-таў / В. П. Красней, У. М. Лазоўскі, І. М. Шчарбакова. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 175 с.

6 Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / А. Я. Баханькоў [і інш.] ; Акад. навук Беларусі ; Ін-т мовазн-ва імя Я. Коласа ; пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.

7 Лепешаў, І. Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні : дапаможнік / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2002. – 207 с.

8 Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. школа, 1998. – 271 с.

9 Ляшчынская, В. А. Студэнту аб мове: прафесійная лексіка : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / В. А. Ляшчынская. – Мінск : УП “ІВЦ Мінфіна”, 2003. – 243 с.

10 Малажай, Г. М. Сучасная беларуская мова: Слова. Перыфраза. Фразеалагізм : вучэб. дапам. / Г. М. Малажай. – Мінск : Выш. школа, 1992. – 238 с.

11 Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск : Інтэрпрэссэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.

12 Сучасная беларуская літаратурная мова: Лексікалогія. Фанетыка. Арфаграфія : вучэб. дапам. / М. Ц. Кавалёва [і інш.]. – 3-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мінск : Выш. школа, 1993. – 206 с.

13 Сучасная беларуская мова: Уводзіны. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія : вучэб. дапам. / Я. М. Камароўскі [і інш.]. – 2-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мінск : Выш. школа, 1995. – 334 с.

14 Юргелевіч, П. Я. Курс сучаснай беларускай мовы з гістарычнымі каментарыямі / П. Я. Юргелевіч. – Мінск : Выш. школа, 1974. – 304 с.

15 Янкоўскі, Ф. М. Беларуская мова / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Выш. школа, 1978. – 336 с.

16 Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Нар. асвета, 1981. – 79 с.

17 Янкоўскі, Ф. М. Сучасная беларуская мова / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Выш. школа, 1984. – 176 с.

СЛОЎНІКІ

- 1 Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. /А. М. Булыка. – Мінск : БелЭн, 1999.
- 2 Гістарычны слоўнік беларускай мовы / НАН Беларусі, Ін-т мовазн-ва імя Я. Коласа. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–2006. – Вып. 1–26.
- 3 Клышка, М. К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М. К. Клышка. – Мінск : Бел. навука, 2005. – 592 с.
- 4 Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 1993.
- 5 Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.
- 6 Малажай, Г. М. Беларуская перыфраза : кароткі слоўнік / Г. М. Малажай. – Мінск : Выш. школа, 1974. – 160 с.
- 7 Русско-белорусский словарь : в 3 т. / НАН Беларусі, Ін-т языкознания им. Я. Коласа ; под ред. Я. Коласа, К. Крапивы, П. Глебкі. – 8-е изд. – Минск : БелЭн, 2002.
- 8 Санько, З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З. Санько. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 218 с.
- 9 Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Выш. школа, 1990. – 222 с.
- 10 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / АН Беларусі, Ін-т мовазн-ва імя Я. Коласа ; пад рэд. К. К. Атраховіча. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984.
- 11 Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978–2005. – Т. 1–10.

Вучэбнае выданне

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА
ЛЕКСІКАЛОГІЯ. ЛЕКСІКАГРАФІЯ.
ФРАЗЕАЛОГІЯ. ФРАЗЕАГРАФІЯ

Метадычныя рэкамендацыі
для студэнтаў дзённай і завочнай форм навучання
філалагічнага факультэта

Аўтар-складальнік **Яўдошына** Ларыса Іванаўна

Рэдактар *Г. М. Канцавая*